

וביאור הדבר, כי ישראל עלו ונתעלו מדרגה לדרגה. מדרגת יחיד לדרגת משפחה, ומדרגת משפחה לדרגת שבטים, ומדרגת שבטים לדרגת אומה, ומדרגת אומה לדרגת מלכות. ובכל שלב מאלו הדרגות, ניתנה להם ברכה, יצחק בירך את יעקב כשהלך להקים משפחה, ויעקב בירך את בניו בשעה שנעשו שבטים. משה בירך את ישראל כשנתעלו מדרגת שבטים לדרגת אומה, כמו שאמר להם "היום הזה נהיית לעם". ואילו דוד בירך את ישראל כשנעשו ממלכה. ומבואר היטב מה שאמרו ז"ל על ברכת יצחק אע"ה ליעקב ויתן לך וגו', שיתן ויחזור ויתן, ולא יתן בבת אחת.

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (מט, א).

בפסחים (נו, א), ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין וכו', אמרו לו בניו שמע ישראל וכו', באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר, בשכמל"ו. אמרי רבנן היכי נעביד נאמרואו לא אמרו משה רבינו, לא נאמרואו אמרו יעקב. התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי. והנה בתרגום ירושלמי עני יעקב אבהון ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמאי.

ולמדנו מדבריו, כי יש"ר שבקדיש הוא הוא בשכמל"ו. ותמוה א"כ, למה בשכמל"ו אומרים בחשאי, ואילו יש"ר בקול רם. ונראה, דאמירת בשכמל"ו יש בה גנאי, שהוצרכה מפני שעדין אין או"ה מודים במלכותו ית'. משא"כ יהא שמיה רבא שמדבר על לע"ל, כמ"ש תוס' (ברכות ג' א' ד"ה ועונין) בשם מהוור ויטרי, שיהא השם שלם. וכמו"כ כתב הטור (או"ה ר"ס נ"ו), שמדבר על מלחמת גוג ומגוג, שאז יתגדל שמו של הקב"ה, דכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ולכן אומרים "יתגדל ויתקדש" על שם המקרא "והתגדלתי והתקדשתי" ע"ש. א"כ שפיר אומרינן אותו בקול רם (א.ה. ע"י דרשות בית ישי סי' כ' ובס' מו).

שמעון ולוי אחים כלי חמס מוכרתיהם (מט, ה).

ברמב"ן פירש ז"ל, יאמר שהם בעלי אחוה כי יחס לבכם על אחותם, ילמד עליהם זכות, כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו, לומר שאין ראויים לעונש גדול, ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס, עכ"ל. ודוחק.

ונראה איפכא, כי בא ללמד עליהם חובה, בבחינת "אוכיחך ואערכה לעיניך" (תהילים ג, כא). כי אם בעלי אחוה הם וקנאו על האחוה, היאך א"כ במעשה יוסף הסיעו עצמן מן האחוה (כמ"ש רש"י בפ' וישב לו, יז) עה"פ נסעו מזה, וברצונם עקרו שור, ודו"ק (א.ה. ע"י בית הלוי עה"ת פר' ויגש).

גור אריה יהודה מטורף בני עלית ברע רבין כאריה וכלביא מי יקימנו (מט, ט).

מתחילה גור, ולכסוף אריה (רש"י).

יבואר ע"פ משאר"ל (ילקוט מלכים א, קסח), מפני מה נמשכה מלכות בית דוד מפני שנמשה בקרן, ונראה לפרש שהרי הקרן צומחת לאט לאט והנה ארז"ל פ"ק דתענית גשמים שמתחילים לאט נמשכים, והבאים פתאום בחוזק נפסקים, כן הדבר בכל מה שמתחיל לאיטו שנמשך. וזהו שאמר מתחילה גור ולכסוף אריה ודו"ק.

ויקברו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו אם נא מצאתי הן בעיניך שים נא ירך תחת ירכי ועשית עמדי הסד ואמת אל נא תקברני במצרים (מז, כט).

יבואר עפ"מ"ש לעיל פ' חיי שרה עה"פ (כד, מט) אם ישכם עושים הסד ואמת את אדני, כי 'הסד' הוא מה שהאדם עושה למוכת זולתו, ו'אמת' היינו דבר הישר מצד המנהג הטבעי ויש בו הנאה גם לעושהו, ע"ש. וה"נ כאן אמר לו שיש בענין זה לא רק 'הסד' אלא גם דבר טבעי ומחויב מצד היושר להיות מקום קבר למשפחה וזה הנאה גם לך, וכמ"ש במו"ק (ח, א) המלקט עצמות אביו שמחה היא לו, ע"ש.

ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריו אהות עולם (מה, ד).

הקשה אור החיים, מנ"ל ליעקב כי הכונה בקהל עמים על מנשה ואפרים, דילמא על שאר נבדים כגון פרץ וזרח שהם יותר ראויים שהם משבט יהודה.

ונראה, דכל הנכדים נולדו בא"י, א"כ הם בטלים לאבותם ואין להם חשיבות בפ"ע. אבל מנשה ואפרים שנולדו במצרים יש להם חשיבות בפ"ע, א"כ שייך לעשותם שניים.

וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה (מה, ח).

ויחל ויכחל את בני יוסף – זקק לזכרם ונסתלקה סנינה ממנו לפי קטתו ידעס ואחאב ללאת מאפריס ויהא וכו' ממנשה. ויחלמי מי אלה – מהיכן ילאו אלו שאינו לאוין לזכרה (רש"י).

פירושי, אע"פ שגם משאר שבטים יצאו רשעים, אבל ג' אלו היו להם בתים. כמ"ש, בית ירבעם (מלכים א, יג, לד) בית אחאב (מלכים ב, ט, ז) בית יהוא (הושע א, ד).

אשר לקחתי מיד האמורי בהרבי ובקשתי (מה, כב).

נראה פירושו, דהנה ב' חלקים הם בא"י. חדא, עבר הירדן. שאותה לקחתי בהרב, כמש"כ בגד (דברים לג, כ) וטרף זרוע אף קדקד, שזו מכת הרב שהותכין הראש עם הזרוע כמכה אחת. ואידך, ארץ כנען. ששם היה המנהיג יהודה שנא' בו ירך בעורף אויבך זה הקשת, ואתה יוסף תזכה לנחלה בב' המקומות מנשה בעבר הירדן, ואפרים בארץ כנען.

אשר לקחתי מיד האמורי בהרבי ובקשתי (מה, כב).

נראה לפרש, דהנה לעשו נאמר (כ"ז מ') ועל חרבך תחיה. ובישמעאל כתיב (כ"א ב') ויהי רובה קשת. ושניהם נדחו מירושת הארץ, ואילו יעאע"ה זכה לחרב וקשת דקדושה. וזהו שאמר אשר לקחתי מיד האמורי בהרבי ובקשתי.

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים (מט, א).

כמדריש איתא, אמר משה, מוקנים אתבונן. יצחק כשבירך את יעקב, במה התם, "ויקרא יצחק את יעקב". ואף יעקב, במה שפסק אביו משם התחיל. שנאמר, "ויקרא יעקב אל בניו". והתם כשבירכם בזאת, "וזאת אשר דבר". ממקום שפסק, משם התחיל משה, וזאת הברכה. ובמה התם משה, אשריך ישראל, ואף דוד כשבא לומר תהילה, ממקום שפסק משה משם התחיל. אשרי האיש וגו', הוי מוקנים אתבונן.

לא יסור שבט מיהודה ומחקה מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקחה עמים (מט, י).

כתב הרמב"ן ההשמונאים הטאו שעברו על דברי יעקב דלא יסור שבט מיהודה ע"ש. והקשה הר"ן בדרשות דלפ"ז נמצא נבואת יעקב פלסטר דבאמת סר מלכות מיהודה.

וי"ל דאח"כ דלא היה לו דין מלך מה"ט שנתנבא יעקב שאין מלכות אלא מיהודה.

ונראה דאילו המליכו מלך מיהודה הייתה חוזרת שכינה לבית הבחירה, שכן מצות מינוי מלך קודמת לבנין ביהב"ה, שתנאי לביהב"ה שיהיה מלך בישראל.

ובזה מיושב הא דאמרין ביומא (כא, ב) דבבית שני לא היתה שכינה היינו שרק קביעות של בית הבחירה היה לבית שני, אבל בדרגת משכן היה ודו"ק.

אשרי לנפן עירה ולשורקה בני אתונו (מט, יא).

נראה פירושו ע"ד הפשט, דעיר, פרא הוא ומשתולל, וצריך לקושרו לעין חזק, והגפן חלש הוא מאד ובפרט שורקה שהוא ענף בלבד וא"א לקושרו אליו, אבל ביהודה יהיו עצי גפן חזקים כ"כ שיוכלו לקשור אליהם עיר פרא.

זבולן לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צידן (מט, יג).

כתוב בפרשת ברכה (ל"ג י"ח) שמה זבולן בצאתך ויששכר באהליך. ופירש רש"י, זבולן ויששכר עשו שותפות. זבולן לחוף ימים ישכון ויצא לפרקמטיא בספינות ומשתכר, ונותן לתוך פיו של יששכר וכו'.

והנה בש"ע יו"ד (ס' רמ"ו ס"א) הביא הרמ"א דברי רי"ז שיכול אדם להתנות עם חברו, שהוא יעסוק בתורה, והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו בשכר. ומקור הדין בגמ' סוטה (כ"א א'), אבל בתשובות מהר"ם אלשקר (ס' ק"א) העתיק לשון רב האי גאון החולק בתוקף ע"ז. וכתב בתוך דבריו, היחשוב כי מתן שכר של מצות דבר שישאחו אדם בחיקו וכו'. ולבסוף כתב, ודאי מי שעוזר עוסקים בתורה ומצות להפנות לבותם לעסוק בה יש לו שכר, והשכר שיש לו על פעולתו הוא עכ"ל. ובאמרי בינה סוף ה"א, כתב להשוות הדעות ע"פ הידוע, שיש שני מיני שכר ועונש גמולי וטבעי, ואכן השכר הטבעי לא שייך להעבירו לזולתו, ובוה מיירי ר"ה גאון, ואילו רי"ז מיירי בשכר הגמולי ע"ש באורך.

ואכתי לא ניהא, כי בגמ' סוטה שם מיתנין קרא (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור, דאור התורה עדיף טובא מאור המצות. והאריך בזה מאד בנפח"ח ש"ד, ובפכ"ט שם הביא דברי הגמ' הללו, וביאר מעלת אור התורה וסגולותיו המיוחדות ע"ש. והנה בגמ' שם מסקינן, דאשה, נהי דפקודי לא מפקדא על למוד התורה, אבל אפ"ה יש לה זכות תורה באגרא דמקרין ומתנין בנייהו, ונמרון להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא מי לא פלגן בהדיהו. ומשמע שם להדיא דלא רק בשכר הגמולי, ולא רק בשכר הטבעי של מצות החזקת התורה, יש לה חלק. אלא אף גם בשכר הטבעי של אור התורה ממש. וכיו"ב בגמ' סוף כתובות (ק"א ב') עמי הארצות אינן חיים וכו' כל המשתמש באור תורה אור תורה מזהיהו וכל שאין משתמש וכו', ובסוף אסיק, מצאתי להן תקנה וכו' המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח, והמהנה תלמידי חכמים מנכסיו וכו' ומשמע שם להדיא שזוכה עי"ז לאור תורה ממש. והדרא קו' לדכתא.

אך הענין הוא, כי הנה כבר כתב הב"י (ביו"ד ס' הנ"ל) שאע"פ שנחלקו חכמי הדורות על הרמב"ם שקרא תגר על ההספקות ללומדי

תורה. אבל הכל מודים שמדת הסידות ומתת אלהים היא למי שאפשר לו להתפרנס ממעשי ידיו ולעסוק בתורה. אבל רובא דאינשי אי אפשר להם לעשות כן, ע"ש. ובתדא"ר פי"ח, מעיד אני עלי שמים וארץ, שכל ת"ח שאוכל משלו ונהנה מיוגע כפו ואינו נהנה משל צבור כלום, הרי הוא בכלל אשרי כל ירא ה' וגו' יגיע כפיך כי תאכל וגו'.

והואיל וכן, שזו היא צורתו השלמה של ת"ח, פשוט הוא שהשכר הטבעי של תורה כולל שני חלקים. הדיא, על עצם הלימוד, והשני על התמיכה שתומך בעצמו ומאפשר לעצמו להיות עוסק בתורה.

נמצא מעתה, שיששכר וזבולן הם שותפים טבעיים ממש בשכר הטבעי של התורה, ואין כאן שום העברת שכר מגברא לגברא ודו"ק.

מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהם רבצת תחת ברכת שדים ורחם (מט, כה).

נרכות שלים ורחם – נרכות לאכל וללמא (רש"י).

ובאבן עזרא, ברכות שדים ורחם, דימה השדים לשמים, והרחם לתהום עכ"ל.

ונראה לפרש ע"ד הפשט, שברך אותם בפו"ר מופלגת שעד שהיא מניקה חוזרת ומתעברת.

ברכות אביך גברו על ברכות הורי (מט, כו).

הברכות שזכרנו הקצ"ה גברו והלכו על הברכות שזכר את הורי. עד תולדות גזעות עולם, לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גזולי עולם וכו' שנלמא ופלגת ימה וקדמה וגו' זהו שאמר ישעיהו והאכלתיך נחלת יעקב לביד ולא אמר נחלת לזכרה (רש"י).

וצ"ב לפ"ז סיפא דקרא תהיין לראש יוסף וגו'.

אך הענין, כי רומז למשיח בן יוסף שהוא ילחם עם ע' אומות (כמ"ש הקדמונים גוג ומגוג בנימי' שבעים) ויכבוש את כל העולם לישראל. וזהו שארז"ל בשו"ט וילקוט תהלים (ק"ח) מן המצר קראתי וגו' כל גויים סבבוני, סבוני גם סבבוני. כנגד ג"פ שעתידי גוג ומגוג לעלות על ירושלם, ומבואר מאי דכתיב ענני במרחב יה. שבאותה מלחמה יזכו ישראל לנחלה ללא מצרים.

ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה לאמר אם נא מצאתי חן בעיניכם דברו נא באזני פרעה לאמר (נ, ד).

במדרש (פרשה ק) הכא את אמר ויעברו ימי בכיתו, ולהלן את אמר (דברים לד, ח) ויתמו ימי בכי אבל משה, אלא משה ע"י שלא היו לו בוכים כתיב ויתמו, אבל יעקב ע"י שהיו לו בוכים כתיב ויעברו ימי בכיתו.

ותמוה הא גבי משה כתיב "ימי בכי אבל משה" משמע שהיו לו בוכין.

ונראה הענין עפ"מ"כ המפרשים עה"פ "לספוד לשרה ולבכותה" (בראשית כג, ב) שהרי בכי קודם להספד כמשרז"ל ג' לבכי וז' להספד, אלא 'הספד' הוא בדברים ו'בכי' הוא סתם.

והנה הבנים והמקורבים נשאר להם בליבם דברים פנימיים מה שאינם יכולים לספר ולהספיד, ולכן אחר ההספד עדיין נשאר להם יגון עצור בליבם שגורם להם בכי, וכמו שאמר הכתוב (ירמיהו יג, יז) "כמסתרים תכבה נפשי מפני גוה" מפני הפנימיות (א.ה. ע"י הגיגה ה, ב).

והנה הישמח משה כתב עה"פ ומשה איש האלוקים בניו יקראו על שבט הלוי (דהי"א כג, יד) שמתוך שמשה היה איש אלוקים לא היה לבניו שום שייכות איתו, משא"כ יעקב שבניו היו דבוקים בו, וזה שאמר המדרש דמשה לא היו לו בוכין היינו בוכין שיבכו אף לאחר גמר ההספד משא"כ יעקב ודו"ק.